

Nótári Tamás

Szálkák és gerendák – reflexiók egy reflexióra

Ridentem dicere verum, quid vetat?
Horatius, *Saturae* 1, 1, 24.

Több szempontból is különös, mondhatni „noch nie dagewesen” figyelem középpontjába került *Római köz- és magánjog* című tankönyvem¹ e folyóirat hasábjain. Nem tagadható, hogy e figyelem kitüntető, annál is inkább, mivel három tankönyvszerző is megnyilvánulásra méltatta a munkát: Molnár Imre (a Jakab Évával közösen írott *Római jog* című tankönyv² társszerzője), valamint az ő recenziójára³ reflektálva Földi András és Hamza Gábor (a Brósz Róbert és Pólay Elemér tankönyvének alapulvételével írott *A római jog története és intézményei* című tan- és kézikönyv⁴ szerzői). Utóbbiak figyelme annál is értékesebb, hiszen magam is számos – természetesen szerényebb igényű, recenzióknak nem is nevezhető, inkább csupán méltatásszerű – ismertetést írtam munkájukról,⁵ nem is szólva Hamza Gábor más műveiről írott ismertetéseimről.⁶ Tehát figyelmük kétségkívül (bizonyos szemszögből) a viszonyosság alapján áll. Az alábbiakban a *Reflexiók egy különös recenzióról* című írásműre kívánok röviden reflektálni.

Az elegáns, tárgyilagos, a tacitusi „*sine ira et studio*” követelményének a legmesszebbmenőkig megfelelő (hiszen a szerzők épp e momentumokat hiányolják Molnár Imre írásából) *Reflexiók* komoly tanulságokkal szolgált számomra, hiszen bizonyosan nem hagyhatom figyelmen kívül e két nagy tekintélyű kolléga meglátásait, amelyekkel a fiatalabb pályatárs tankönyvének útját igyekeznek szigorúan, ám vitathatatlanul javító szándékkal

---

¹ Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2011; Szeged, Lectum Kiadó, 2011.

² Szeged, Diligens Bt., 2001. (És további kiadások.)

³ *Jogelméleti Szemle* 2011/4.

⁴ Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. (És további 16 kiadás.)

⁵ *Jogtudományi Közlöny* 58. 2003/1. 65–68; *JogOK* 2005. 2. 60–63; *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny* 4. 2007/4. 99–103.

⁶ Hamza, G.: Die Entwicklung des europäischen Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage. *Jogelméleti Szemle* 2003/4; *Ius commune Europaeum novum. Aetas* 2003/4. 306–311; Fustel de Coulange: Az antik városállam. *Jogelméleti Szemle* 2004/2; Hamza Gábor: Nem akarunk csonka Európát. *Magyar Jog* 51. 2004/9. 567–571; Fustel de Coulange: Az antik városállam. Tanulmány a görög és római vallásról, jogról és intézményekről. *Ókor* 2004/4. 68–69; Hamza, Gábor: Die Entwicklung des europäischen Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage. *Jogtudományi Közlöny* 59. 2004/12. 465–468; Hamza, Gábor: Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsentwicklung in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Ungarn. *Klió* 14. 2005/2. 3–9; Hamza, Gábor: Le développement du droit privé européen. Le rôle de la tradition romaniste dans la formation du droit privé moderne. *JogOK* 2006. 2. 49–52; Hamza, Gábor: Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage. *Magyar Tudomány* 2006/9. 1162; Hamza, Gábor: Le développement du droit privé européen. Le rôle de la tradition romaniste dans la formation du droit privé moderne. *Klió* 15. 2006/ 2. 24–30; Magyar jogtudós portrék. *Belvedere Meridionale* 18. 2006/7-8. 57–62; Gábor Hamza: Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa. *Európai Jog* 2007/3. 47–50; Tanulmánykötet a 100 éves BGB-ről. *Klió* 16. 2007/2. 71–76; Modern magánjog és római hagyomány. *Klió* 16. 2007/2. 80–87; Cicero: Az állam. *Magyar Jog* 55. 2008/12. 762–765; Cicero állambölcselete és a *De re publica*. *Jogelméleti Szemle* 2008/3; Hamza, Gábor: Symposium. Hundert Jahre Bürgerliches Gesetzbuch. *Jogelméleti Szemle* 2009/1; Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok III. *De Iurisprudentia et Iure Publico* 2009/2; Gábor Hamza: Az európai magánjog fejlődésének útjai. (Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa. Römischrechtliche Grundlagen der Privatrechtsentwicklung in den deutschsprachigen Ländern und ihre Ausstrahlung auf Mittel- und Osteuropa.) *Klió* 19. 2010/1. 23–31; Hamza Gábor: Az európai magánjogi kodifikációk római jogi gyökerei. *Klió* 2011/4. 11–16.

egyengetni. Éppen e vitán felül álló szándék miatt mellőzi Földi András és Hamza Gábor írásműve – amint ez a *Reflexiók* 27. lábjegyzetéből kiderül –, hogy kitérjen a tankönyvemben „önállóan létrehozott értékes elemek létezésére”, annak „akár stílárís, akár szakmai pozitívumaira”.

A *Reflexiók* azon részeit, amelyek tankönyvem bizonyos hibáira, hiányosságaira (így többek között Belizárra, a *fidesre*, az *actio utilisre*, a *directa actióra*, a *iudex qui litem suam facit* tényállására, a *Burgundionum* írásmód helyesebb voltára [bár a középkori latinság, s ennek megfelelően a kézirati hagyomány a *Burgundiorum*-változatot is ismeri], a Szibenliszt Mihály nevében ejtett elírásra) hívják fel a figyelmemet, mindenképpen köszönöm. Akárcsak azon kollégák építő észrevételeit, akik azokat levélben juttatták el hozzám. A *Reflexiók* megjelenése már csupán azért is hasznos volt, mert így sokkal értékesebb tanácsokat és észrevételeket nyerhettem tankönyvem folyamatban lévő átdolgozásához, mint azon (nekem is kézbesített) levélből, amelyet a Földi–Hamza-tankönyvet megjelentető Nemzeti Tankönyvkiadó képviselője a Lectum Kiadónak írt 2011. november 28-án, s amelyben tankönyvem kiadóját – többek között – a kiadvány terjesztésének haladéktalan megszüntetésére, a példányoknak a forgalomból való visszahívására, azok megsemmisítésére, valamint kártérítés fizetésére szólította fel. (E felszólításnak a Lectum Kiadó már csupán azért sem tehetett eleget, mivel december közepéig a kinyomtatott példányok a KRE hallgatói körében elfogytak, ugyanolyan ütemben, mint a korábbi években a Földi–Hamza-tankönyv minden évben aktualizált kiadásának példányai.)

Arra a kérdésre, hogy az átvételek aránya mely tankönyvből – konkrétan a Földi–Hamza-tankönyvből – mennyi, nem térek ki. Ezt helyettem recenziójában Molnár Imre már megtette – bár Földi András és Hamza Gábor szerint bizonyos pontokon (hozzám hasonlóan) infantilis érveléssel. Hasonlóképp nem ismétlem meg mindazt, amit Molnár Imre a római jogi tankönyvirodalom jellegéről leírt. Éppen az általa (recenziójában is) megfogalmazott észrevételek alapján láttam hozzá tankönyvem átdolgozásához a második, javított és bővített kiadás számára, lévén hogy nézete szerint e tankönyv megérdemli – anélkül, hogy valaha tökéletessé válna – a tökéletesedés, vagyis az életben maradás lehetőségét. Ahogy Molnár Imre jelezte (hiszen egy tankönyv első kiadását csak egy másik első kiadással érdemes összevetni), az első kiadásoktól fogva a római jogi tankönyvek sokat tökéletesedtek, példának okáért mind a Marton-, mind a Földi–Hamza-tankönyv. Utóbbi 1996-os (első) kiadása – anélkül, hogy a számháborúba be akarnék kapcsolódni – nem elhanyagolható százalékban megegyezett a Brósz–Pólay-tankönyvvel: teljes, vagy nagyfokú (az adott margószámhoz tartozó szöveg háromnegyed részét kitevő) egyezést mutatott a Brósz–Pólay-tankönyvvel a Földi–Hamza-tankönyv hozzávetőleg 60%-a. (Ezen átdolgozásra a szerzők – amint azt maguk is hangsúlyozzák – a Nemzeti Tankönyvkiadótól természetesen engedélyt kaptak; azt pedig ennyi év távlatából szörszálhasogatás volna kutatni, hogy ezen átdolgozáshoz és felhasználáshoz az első kiadás megjelenése előtt Brósz Róbert és Pólay Elemér jogutódai is hozzájárultak-e.)

Azon megjegyzésekre, amelyek szerint bizonyos munkáim felületességről, igénytelenségről, sajnálatosan sokrétű *imperitiáról* tanúskodnak, klasszika filológiai jártasságom is aggályokat ébreszt, továbbá aligha jutottam el arra a szintre, hogy önálló tankönyvet írjak, nem feladatom reflektálni. E minősítések megtételéhez a *Reflexiók* szerzőinek vitathatatlanul joguk van, akárcsak mindenkori szakmai véleményük dialektikus továbbfejlesztéséhez. A „kritika” alá vett *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena* című munkám⁷ előszavát Hamza

---

⁷ Passau, Schenk Verlag, 2008.

Gábor írta. E munka alapjául az ő témavezetősége alatt készült, *Iuridico-philologica Mureniana – Jog, vallás és retorika Cicero Pro Murenájában* című jogtudományi PhD-értekezésem szolgált. E disszertáció bizonyos fejezetei megjelentek *Iuridicophilologica – Tíz tanulmány* című kötetemben,⁸ amelyről Hamza Gábor méltató hangvételű ismertetést közölt.⁹ A filológiai hiányosságaim „bizonyítékául” szolgáló *Cicero – Négy védőbeszéd* című fordításkötetem¹⁰ előszava szintén Hamza Gábor tollából származik. Szintén Hamza Gábor írt méltató ismertetést¹¹ Dér Teréziával társszerzőségben összeállított görög–latin–magyar szentenciagyűjteményemről,¹² valamint pozitív hangvételű recenziót angol nyelven¹³ *Marcus Tullius Cicero összes perbeszédjei* című fordításkötetemről.¹⁴ Természetesen nem tudhatom, hogy a *Reflexiók*ban megfogalmazott vélemény mindkét szerző nézetét tükrözi-e, vagyis Hamza Gábor újrarendelt meggyőződését is – akivel 2006-ban közös tanulmánykötetet jelentettünk meg¹⁵ –, vagy csupán Földi Andrásét.

A *Reflexiók* szerzői hangsúlyozzák, hogy „a szerzői jog megsértése természetesen 3 %-os arányban is jogsértés”. A tankönyv műfajából fakadóan Molnár Imre úgy véli, hogy az előszóban, az irodalomjegyzékben és az *addenda et corrigenda*-lapon jelzett, a Földi–Hamzatan- és kézikönyvre való hivatkozás megfelel a szakmai korrektség igényeinek. (A vita kiküszöbölése érdekében mindez természetesen tekintetbe veendő tankönyvem második kiadása során.)

Olykor azonban a szerző nem jogsértésnek, hanem elismerésnek érzi az átvételt – még akkor is, ha neve egyáltalában, vagyis sem az előszóban, sem a jegyzetekben nem kerül megemlítésre. Hamza Gábor 2004-es akadémiai székfoglaló előadásáról¹⁶ angol nyelven a *Diritto e storia*ban és az *Acta Juridica Hungarica*ban¹⁷ ismertetést jelentettem meg. Elismerésnek veszem, hogy angol nyelvű ismertetésemet Hamza Gábor változatlan formában, egyes szám harmadik személyben, nevem (vagyis a szerző nevének) említése nélkül székfoglalójának utólagos *Summary*-jeként átvette, s előadásának összefoglalójaként számos szakmai fórumon, példának okáért mind az MTA-honlapján (székfoglalójának 20–22. oldala),¹⁸ mind a *Seminarios Complutenses de Derecho Romano* című folyóiratban (tanulmányának 221–223. oldala)¹⁹ közölte.

A *Reflexiók* című írásmű szerzői segítő-jobbító szándékának megfelelően komoly motivációt adott tankönyvem javított kiadásához, és a szakmai közvéleményt is értékes tapasztalatokkal gazdagította. A római jogi tudományos diskurzust élénkítő, a *Reflexiók*hoz hasonlatos írások

---

⁸ Budapest, KRE ÁJK, 2004.

⁹ *Magyar Jog* 52. 2005/11. 702–704.

¹⁰ Szeged, Lectum Kiadó, 2004.

¹¹ *Vox Latina* 42. 2005. 148.

¹² Dér T.–Nótári T. (szerk.): *Görög bölcsességek. Tanuld és tanítsd a jobbat!* Szeged, Lectum Kiadó, 2005.

¹³ *Acta Juridica Hungarica* 52. 2011/4. 369–370.

¹⁴ Szeged, Lectum Kiadó, 2010.

¹⁵ Hamza G.–Nótári T.: *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok, I.* Budapest, Korona Kiadó, 2006.

¹⁶ *A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció.* (Elhangzott: 2004. október 6-án.)

¹⁷ Nótári, T.: Professor Gábor Hamza's Inaugural Lecture at the Hungarian Academy of Sciences. *Acta Juridica Hungarica* 46. 2005/1–2. 137–140. = <http://www.dirittoestoria.it/4/Cronache/Notari-Hamza-MTA-%20inaugural-lecture.htm> (Letöltés ideje: 2012. március 22.)

¹⁸ Hamza G.: *A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció.* (*The Classification /divisio/ into 'Branches' of Modern Legal Systems /Orders/ and the Roman Law Traditions.*) <http://mta.hu/fileadmin/szekfoglalok/000875.pdf> (Letöltés ideje: 2012. március 22.)

¹⁹ Hamza, G.: Die Untergliederung der modernen Rechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition. *Seminarios Complutenses de Derecho Romano. Revista internacional de Derecho romano y tradición romanística* 22. 2009. 191–223.

minden bizonnyal nagyban emelik – nem csupán a romanisták körében – mind szerzőiknek, mind a római jognak és az azt művelőknek tekintélyét.